

MARIA ZABŁOCKA

Uniwersytet Warszawski

REGUŁY PRAWA RZYMSKIEGO DO DZIESIĘCIU PRZYKAZAŃ BOŻYCH

Od dawna starano się wyrazić najważniejsze zasady prawa w krótkich sformułowaniach – regułach. Termin *regulae iuris* stał się wyrażeniem obiegowym już w II wieku po Chrystusie¹. Kompilatorzy poświęcili regułom prawnym 17 tytuł 50 księgi Digestów. Regułami zajmowali się też renesansowi humaniści nurtu prawniczego², m.in. Johann Oldendorp³. Autor traktatu *Εἰσαγωγή juris naturalis*, w którym podkreślał wartość prawa naturalnego, dzięki któremu można odróżnić

---

¹ Por. *Vocabularium Iurisprudentiae Romanae*, s.h.v., a także H. KUPISZEWSKI, *Prawo rzymskie a współczesność*, Warszawa 1998, s. 131.

² Por. np. A. STĘPKOWKI, *Maksymy prawne na Wyspach Brytyjskich*, [w:] *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, Warszawa 2001, s. 71 i n.

³ Na temat życia i twórczości Johanna Oldendorpa por. H. E. DIRKSEN, *Uebersicht der bisherigen Versuche zur Kritik und Herstellung des Textes der Zwölf-Tafel-Fragmente*, Leipzig 1824, s. 32 i n.; R. STINTZING, *Geschichte der deutschen Rechtswissenschaft*, I, München-Leipzig 1880, s. 325; E. WOLF, *Grosse Rechtsdenker der deutschen Geistesgeschichte*, Tübingen 1939, s. 101 i n.; F. WIEACKER, *Privatrechtsgeschichte der Neuzeit*², Göttingen 1967, s. 283 i n.; *Novissimo Digesto Italiano*, XI, Torino 1965, s.v. *Oldendorp Johann*, s. 806 i n.; K. SÓJKA-ZIELIŃSKA, *Ius publicum – ius privatum w systematyce prawa XVI w.*, «CPH» 37.2 (1985), s. 179 i n.; J. OTTO, s.v. *Oldendorp Johann*, [w:] *Juristen. Ein biographisches Lexikon. Von Antike bis zum 20. Jahrhundert*, wyd. M. Stolleis, München 1995, s. 462 i n.; M. ZABŁOCKA, *Ustawa XII Tablic – rekonstrukcja doby Renesansu*, Warszawa 1998, s. 57 i n.

prawo dobre od złego⁴, po krótkich uwagach na temat *ius naturale*, *ius gentium*, *ius civile*, przytoczył tablice mojżeszowe, a następnie zebrał, w tytule⁵ *Quomodo regulae iuris ex naturae praeceptis collectae sint, aliquot exempla protyronibus. Ex tit. ff. de regul. iur.*, rzymskie reguły prawa pochodzące głównie z Digestów, które – jego zdaniem – odnoszą się do poszczególnych przykazań i tłumaczą ich sens.

Według Oldendorpa interpretacja poszczególnych przykazań i odnoszących się doń reguł wygląda następująco⁶:

I. Nie będziesz miał cudzych bogów

To przykazanie zgodne jest z naturą, gdyż i wiedza człowieka i rozum wskazują na to, że Bóg jest stwórcą wszelkich rzeczy. Z prawa naturalnego pochodzi to wszystko, co zostało zamieszczone w XII Tablicach. Kto walczy z religią i pobożnością postępuje niesprawiedliwie, wbrew prawu naturalnemu, nawet jeśli mu się wydaje, że to przynosi korzyści.

Dlatego Justynian w konstytucji pierwszej tytułu *de veteris iure enucleanda*⁷ mówi o konieczności wiary w Boga. Stąd – wyjaśnia – pochodzi całe nasze ustawodawstwo, to wiara jest podstawą, środkiem i celem.

II. Nie będziesz brał imienia Pana Boga twego nadaremno

Czyli nie będziesz złorzeczył, nie będziesz przysięgał na próżno, nie będziesz oszukiwał powołując się na świadectwo Boga.

Z przykazania tego wywodzą się ustawy dotyczące przysięgi (*iusiurandum*) oraz kar za krzywoprzysięstwo.

---

⁴ Por. J. OLDENDORP, *Opera*, I, Basileae 1559, s. 2.

⁵ Por. *Opera*, cit., s. 13 i n.

⁶ Szersze omówienie tej interpretacji por. M. ZABŁOCKA, *Regulae iuris Romani ad «Leges divinarum tabularum decem»*, [w:] *Łacińskie paremie w europejskiej kulturze prawnej i orzecznictwie sądów polskich*, Warszawa 2001, s. 31 i n.

⁷ Por. C. 1,17.

Regułą odnoszącą się do drugiego przykazania są słowa:

- Każda godziwa przysięga, którą ktoś składa, dozwolona jest i tego co będzie w niej zaprzysiężone pretor będzie chronił – *Omne enim licitum iusiurandum per quod voluit quis sibi iurari, idoneum est, et si ex eo fuerit iuratum, praetor id tuebitur*⁸.

III. Pamiętaj abyś dzień sabatni (święty) święcić

W poprzednich przykazaniach była mowa o miłości i czci Boga, ale Boga nie można miłować, jeśli się Go nie pozna. Nie jest zaś możliwe poznanie Boga bez jego słowa. Słuchając słowa wyrazamy wiarę i umiłowanie Boga i dlatego poświęcamy kultowi Bożemu pewne, ustanowione w tym celu dni, co znajduje swe odzwierciedlenie w regule:

- Nie wolno zajmować się żadnymi przyjemnościami w dni święte, najwyższemu majestatowi poświęcone – *Dies festos, dies maiestati altissimae dedicatos, nullis volumus voluptatibus occupari*⁹.

IV. Czcij ojca swego i matkę swoją

Prawo naturalne nazwą rodziców obejmuje urzędników i patronów i nakazuje posłuszeństwo dla wszelkiej godności publicznej, która dla utrzymania społeczności ludzkiej jest konieczna. Dlatego też do przykazania tego odnosi się zarówno reguła:

- Jest niegodny urzędów ten, kto ojca i matkę, którzy go wychowali, nazwał złoczyńcami – *Indignus militia iudicandus est, qui patrem et matrem a quibus se educatum dixerit, maleficos appellaverit*¹⁰.

jak i np. reguła:

- Nie jest bez winy, kto nie słucha nakazów *magistratus* – *Non potest dolo carere, qui imperio magistratus non obtemperat*¹¹.

---

⁸ Por. D. 12,2,5 pr.

⁹ Por. C. 3,12,9(11).

¹⁰ Por. D. 37,15,1,3.

¹¹ Por. 50,17,199.

V. Nie zabijaj

Przykazanie to zabrania szkodzić zarówno ciału, jak i czci bliźniego. Nie wolno czyhać na drugiego, a wręcz przeciwnie, należy mu przyjść z pomocą w niebezpieczeństwie.

Z tej ustawy oddaje się w ręce *magistratus* przeprowadzanie dochodzenia i władzę karania złych.

Zgodnie z V przykazaniem powinny być stosowane następujące reguły:

- Przeważnie we wszystkich procesach karnych uwzględnia się i wiek i doświadczenie – *Fere in omnibus poenalibus iudicijs, et aetati, et prudentiae succurritur*¹².
- Ponieważ natura ustanowiła pokrewieństwo, w konsekwencji tego człowiek nie powinien czyhać na człowieka – *Et cum inter nos cognitionem quandam natura constituit, consequens est hominem homini insidiari nefas esse*¹³.

VI. Nie cudzołóż

Oznacza to: nie plam czystości obyczajów i rozważnego życia czynami i słowami. Zgodnie z naturą istnieją małżeństwa. Każdy ma swoją żonę i żyje z nią w umiarkowanym zadowoleniu i pewności. Przelotne zaś związki stwarzają niepewność co do pochodzenia potomstwa i pomniejszają troskę o wychowanie dziecka.

Dlatego też do przykazania tego odnoszą się reguły:

- Małżeństwo tworzy nie faktyczne pożycie, lecz zgodne porozumienie – *Nuptias, non concubitus, sed consensus facit*¹⁴.
- Nie wszystko co dozwolone jest godziwe – *Non omne quod licet, honestum est*¹⁵.

---

¹² Por. D. 50,17,108.

¹³ Por. D. 1,1,3.

¹⁴ Por. D. 50,17,30.

¹⁵ Por. D. 50,17,144 pr.

VII. Nie kradnij

Kradzież jest zabroniona z prawa natury¹⁶. Wspólnota dóbr jest sprzeczna z naturą. Kradzież zaś popełnia się nie tylko wtedy, gdy zagarnia się cudze rzeczy, ale również gdy zagarnia się potajemnie prawa.

Do przykazania tego odnoszą się następujące reguły:

- Nikt nie może polepszyć swojej sytuacji w wyniku własnego czynu bezprawnego – *Nemo ex suo delicto, meliorem suam conditionem facere potest*¹⁷.

- Kto z takim zamysłem cudze zagarnął, aby się wzbogacić, choćby po zmianie zamysłu później to, co zabrał, oddał właścicielowi, jest złodziejem. Nikt bowiem po dokonaniu takiego przestępstwa, samą swą skruchą nie przestaje być wyrządzającym szkodę – *Qui ea mente alienum quid contrectavit, ut lucrifaceret: tametsi mutato consilio id domino postea reddidit, fur est. Nemo enim tali peccato, poenitentia sua nocens esse desijt*¹⁸.

VIII. Nie będziesz mówił fałszywego świadectwa przeciw bliźniemu swemu

Przykazanie to zakazuje kłamstwa szeroko pojętego. Zakazuje oczerniania innych zarówno w sądzie, jak i poza sądem, a nakazuje głoszenie prawdy. Przykazanie ósme jest źródłem prawa dla sądów.

Zgodnie z taką interpretacją do VIII przykazania odnoszą się następujące reguły:

- Sprawę osądzoną, przyjmuje się za prawdę – *Res iudicata pro veritate accipitur*¹⁹.

---

¹⁶ Por. D. 47,2,1,3.

¹⁷ Por. D. 50,17,134,1.

¹⁸ Por. D. 47,2,66(65).

¹⁹ Por. D. 50,17,207.

- Działa podstępnie ten, kto żąda tego, co będzie musiał zwrócić – *Dolo facit qui petit quod restitutus est*²⁰.
- Zawsze w sprawach wątpliwych należy stosować łagodniejszą interpretację – *Semper in dubio benigniora praeferenda sunt*²¹.

IX. Nie będziesz przywłaszczał dobytku twoich bliskich

Bóg zakazuje nie tylko plądrowania lecz także przywłaszczania dziedzictwa innych na skutek zbyt dosłownego interpretowania prawa.

Z przykazaniem tym łączy Oldendorp następujące reguły:

- Z prawa naturalnego wynika słuszna zasada, że nikt nie powinien wzbogacać się ze szkodą i krzywdą innego – *Iure naturae aequum est, neminem cum alterius detrimento et iniuria fieri locupletioem*²².
- Praw krwi nie może znieść żadne prawo cywilne – *Iura sanguinis, nullo iure civili dirimi possunt*²³.
- Dobra wiara nie zezwala, aby dwa razy dochodzić tego samego – *Bona fides non patitur ut bis idem exigatur*²⁴.

X. Nie będziesz pożądał jego żony, ani niewolnika, ani niewolnicy, ani wołu, ani osła, ani innych jego rzeczy

Ostatnia ustawa wyraża wszystkie poprzednie i zakazuje starać się w sposób niezgodny z prawem o cudzy majątek. Prawo Boże zabrania z natury pożądać cudzej żony, niewolnika, niewolnicy, zwierząt.

Stąd do przykazania tego odnoszą się reguły:

- Nikt nie może zmienić porozumienia ze szkodą dla drugiego – *Nemo potest mutare consilium suum in alterius iniuria*²⁵.

²⁰ Por. D. 50,17,173, 3.

²¹ Por. D. 50,17,56.

²² Por. D. 50,17,206.

²³ Por. D. 50,17,8.

²⁴ Por. D. 50,17,57.

²⁵ Por. D. 50,17,75.

- Zawsze w prawie cywilnym oszustwo ocenia się nie na podstawie skutku, lecz na podstawie zamiaru – *Fraudis interpretatio, semper in iure civili, non ex eventu duntaxat, sed ex consilio quoque desideratur*²⁶.

Na koniec swych rozważań Oldendorp przytacza reguły odnoszące się do wszystkich przykazań, jak np.:

- To, co jest zabronione z natury rzeczy, temu żadna ustawa nie może nadać mocy prawnej – *Quae rerum natura prohibentur, nulla lege confirmata sunt*²⁷.

- We wszystkim, a szczególnie w prawie, należy mieć na względzie zasady słuszności – *In omnibus quidem, maxime tamen in iure aequitas spectanda est*²⁸.

- Umowa osób prywatnych nie uchyla prawa publicznego – *Privatorum conventio iuri publico non derogat*²⁹.

Reasumując należy zauważyć, że Oldendorp wybrał szereg reguł prawa rzymskiego i ułożył je według kolejności dziesięciu przykazań Boskich. Starał się przedstawić nie tylko te zasady, które odnoszą się do poszczególnych przykazań, lecz także znaleźć pewne wspólne zasady odnoszące się do wszystkich przykazań. Wydaje się, że te ostatnie miały być jakby ogólnymi wskazówkami przy stosowaniu czy interpretacji prawa. Do nich należy zarówno hierarchia źródeł prawa oraz nadrzędność prawa publicznego nad prawem prywatnym, jak i zasada słuszności.

Powyższe zestawienie ukazuje też uniwersalizm prawa rzymskiego. Zasady i reguły stworzone przez to prawo mają ponadczasową wartość. Można je „dostosować” zarówno do tablic mojżeszowych, powstałych przecież wiele wieków wcześniej w zupełnie innej kulturze, dla innej religii, jak i do czasów obecnych. Podstawowe zasady głośno-

---

²⁶ Por. D. 50,17,79.

²⁷ Por. D. 50,17,188,1.

²⁸ Por. D. 50,17,90.

²⁹ Por. D. 50,17,45,1.

ne przez jurystów rzymskich, jak np.: nie wszystko, co dozwolone, jest godziwe; zawsze w sprawach wątpliwych należy stosować łagodniejszą interpretację; dobra wiara nie zezwala, by dwa razy dochodzić tego samego; oszustwo ocenia się nie na podstawie skutków lecz na podstawie zamiaru; we wszystkim, a szczególnie w prawie należy mieć na uwadze zasady słuszności, obowiązują przeciw po dzień dzisiejszy.

REGOLE DEL DIRITTO ROMANO
ATTINENTI A DECALOGO

Johan Oldendorp, autore del trattato *Εἰσαγωγή juris naturalis*, in cui sottolineava l'importanza del diritto naturale, nel titolo *Quomodo regulae iuris ex naturae praeceptis collectae sint* raccolse le regole del diritto romano che riteneva attinenti ai Dieci Comandamenti. La giustapposizione risulta l'universalità del diritto romano. I suoi principi e regole sono sempiterni. Possono adeguarsi sia alle Tavole mosaiche sia ai tempi moderni. I principi fondamentali professati dai giureconsulti romani, quali: quanto è permesso non sempre è degno; in dubbio applicare l'interpretazione più mite; in buona fede non si persegue due volte lo stesso; misurare la frode non con il metro delle conseguenze bensì delle intenzioni; tutto, e prima di tutto il diritto, deve fondarsi sull'equità vigono anche oggi.